

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ СЕГМЕНТАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ

У статті висвітлено окремі результати дослідження трактування сутності сегментаційної моделі ринку праці. Запропоновано авторське бачення сегментів національного ринку праці в координатах інноваційного розвитку.

The separate results of research of interpretation of essence of segmentaciynoy model of labour-market are reflected in the article. Author vision of segments of national labour-market in co-ordinates innovative development is offered.

Ключові слова: ринок праці, сегментація ринку праці, інноваційний розвиток

Вступ

Реформування економіки України супроводжується трансформаційними змінами в системі соціально-трудова відносин, що характеризуються розширенням сфер застосування ринкових механізмів формування, розподілу і використання робочої сили. Наразі, неодмінною умовою досягнення збалансованості розвитку системи сфери зайнятості є реструктуризація ринкової інфраструктури, яка в подальшому сприятиме ослабленню негативної дії елементів стійкості та хаотичності, створюватиме умови для адекватної ринкової економіці поведінки сегментів зайнятого населення.

Разом з тим, реалії українського життя свідчать, що характер та шляхи розбудови національної економіки є іншими, здебільшого неадекватними обраній моделі. Це проявляється в неефективності механізмів державного регулювання, не сформованості та інерційності інституцій цивілізованого ринку, спотворенні соціальних цінностей сучасного суспільства. У зв'язку з цим не дивно, що після нестійкого періоду похваллення, країна, мало інтегрована в світову фінансову систему, опинилася у кризовій ситуації, не стільки через міжнародні потрясіння, скільки через глибинні внутрішні суперечності.

Віддзеркалення нескерованих перетворень економічного буття має проблемний характер функціонування ринку праці як органічної складової національного ринку. Ринок праці є провідним у механізмі створення соціально орієнтованої економіки. Від його дієвості безпосередньо залежить рівень використання праці - найціннішого ресурсу, що в умовах сучасного, спрямованого на інноваційність, виробництва, визначає верхню межу ефективності. Зростання продуктивності праці, з одного боку, формування та розподіл доходів від праці - з іншого, дотримання їх обґрунтованої пропорції є центральною віссю функціонування ринку праці, економічним фундаментом його соціалізації.

Гострота вище наведених проблемних питань актуалізувала об'єктивну необхідність у подальшому цілеспрямованому дослідженні наукових поглядів розвитку та функціонування ринку праці як сегментованого цілого.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій

Дослідження питань оцінки явищ в царині ринку праці залишається важливою науково-методичною проблемою, вагомий внесок у розв'язанні якої належать напрацювання багатьох видатних зарубіжних вчених, серед яких варто виділити Х. Даманські, Ф. Мішона, Дж. Рубері, Г. Стендінга, Ф. Хайека, М. Фрідмена і таких вітчизняних науковців, зокрема: Д.П. Богині, О.А. Грیشнової, В.І. Герасимчука, Е.М. Лібанової, В.В. Онікієнка, І.Л. Петрової, М.В. Семикіної та ін. Разом з тим у наукових працях, по-перше, не повною мірою враховано специфіку змін на регіональних ринках праці; по-друге, не завжди ефективність рішень ґрунтується на комплексному врахуванні особливостей ринку праці як неоднорідного цілого; по-третє, недостатньо уваги приділено проблемі сегментації ринку праці як закономірного процесу розвитку національного ринку тощо.

Формулювання цілей статті

Метою даної статті є дослідження еволюції наукових поглядів на розвиток та формування сегментованого ринку праці; вивчення та виокремлення, з одного боку, загальних закономірностей проблем сегментації в розрізі окремих категорій населення, а з іншого - української специфіки функціонування сегментованого ринку праці за умов структурних інноваційних змін та виявлення етапів розвитку даних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Процес становлення ринку праці в Україні супроводжується посиленням його сегментації. В соціально-економічній структурі працездатного населення відбуваються суттєві зрушення, які трансформують практично однорідну всезагальну зайнятість дореформеного періоду в сегментований ринок праці. Кожний сегмент як зайнятого, так і незайнятого населення відрізняється специфікою свого соціального статусу, економічною поведінкою, гарантіями зайнятості, рівнем та стабільністю доходів, конкурентоспроможністю та захищеністю на ринку праці [3, с.3].

В посиленні сегментації ринку праці на сучасному етапі беруть участь різноманітні фактори, зокрема структурні зміни в економіці, поява альтернативних форм господарювання і власності; спад

виробництва і зниження життєвих стандартів українських громадян. Наслідком дії цих факторів стало значне розшарування населення, загострення проблеми безробіття, зубожіння певних соціальних верств, ускладнення їх становища на ринку праці.

Необхідною умовою для теоретичного обґрунтування та практичного вдосконалення ринку праці є застосування методології класифікаційного та сегментаційного підходів до дослідження ринку праці, оскільки дає змогу різнобічно охарактеризувати його стан, висвітлити соціально-економічне становище кожної групи на ринку праці, прийняти відповідні заходи щодо регулювання та передбачити зміни у майбутньому періоді. Однак, на думку дослідників ринку праці, більш повну картину щодо його розвитку дає сегментація ринку праці.

В економічній літературі до цього часу немає чіткості в трактуванні суті та критеріїв сегментації ринку праці, а також однакості щодо визначеності її структури. Так, основні критерії, за якими вчені-економісти пропонують виділяти сегменти ринку праці, зводяться до наступного (рис. 1).

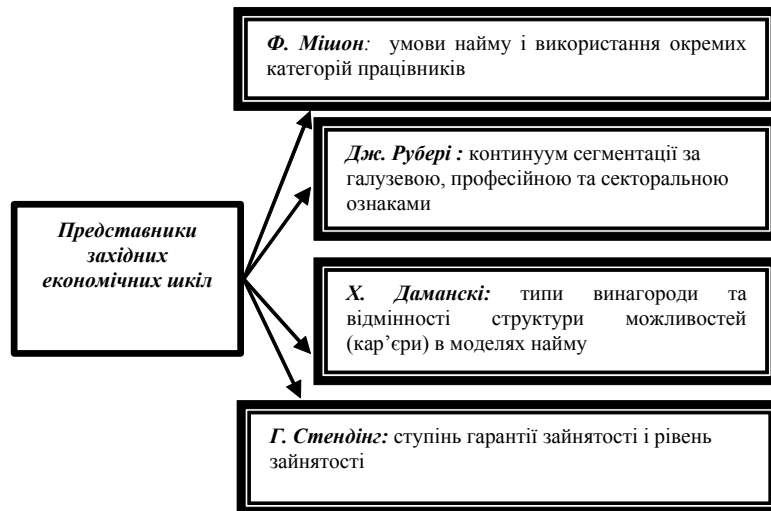

Рис. 1. Критеріальні підходи до сегментації ринку праці

Цікавими є також підходи до сегментації ринку праці, висвітлені в роботах Ж.-Р. Будвіля, Дж. Фрідмена, П. Клеммера, В. Кристаллера та ін. Критерії сегментації ринку праці цими авторами в основному зводяться до етапів розвитку економіки, взаємозв'язків територіального розвитку, використання робочої сили, замкнутості систем регулювання праці (рис. 2) [6]. Дана методика проведення таких класифікацій представлена в роботах М. Шаленко яка, на наш погляд, практично втілює всі підходи західних теорій регіональних ринків праці (нодального району, "центр - периферія", досяжності, сегментації, двоїстого ринку праці) та можливості їх застосування для виділення гіпотетичних регіональних ринків праці в Україні.

Не дійшли до єдиної думки з приводу методичних підходів щодо територіальної сегментації ринку праці й провідні вітчизняні економісти [1; 3; 4]. Розбіжності в поглядах вчених пов'язані з етапами розвитку української економіки (перші дві промислові революції), внаслідок чого сформувалися вузькоспеціалізовані промислові райони (вугільні, хімічні, текстильні), а також отримали пріоритети у розвитку й розміщенні у великих містах такі об'єкти як хімічні, енергетичні, машинобудівні тощо [2].

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку просторове розміщення ринку праці в Україні орієнтовано на існуючий ще за часів постсоціалістичної економіки адміністративно-територіальний поділ і деякі вітчизняні дослідники розглядають регіональні ринки праці як окремо взяті економічні райони. Проте, на нашу думку, межі територіальних ринків праці не завжди співпадають з таким поділом. Такої ж думки дотримується М. Шаленко, пояснюючи це більш широкими взаємозв'язками на ринку праці та тим, що ці взаємозв'язки часто виходять за межі адміністративно-територіального поділу. У зв'язку з цим між науковцями впродовж останніх років відбувається полеміка щодо територіального поділу ринку праці та його сегментації.

Зіставлення різноманітних підходів до сегментації ринку праці показує, що за основу даного процесу беруться різні класифікаційні ознаки ринку праці, при цьому сегментація отожднюється з класифікацією. Ми поділяємо думку І. Петрової щодо різності цих понять, яка вважає, що кожна категорія має сенс тоді, коли в основі лежить реальний об'єктивний процес.

Зосередимо увагу на перевагах сегментаційного підходу до ринку праці, з одного боку сегментація виокремлює модифікації основних елементів суті ринку праці, відбиваючи дію як внутрішніх, так і зовнішніх факторів ринкового середовища, а з іншого є складовою стратегії регулювання ринку праці тощо.

Обрані критерії сегментації дозволяють проаналізувати основні моделі поділу ринків праці, широко застосовані у світовій практиці. Серед них розглянемо поділ ринку праці на первинний та вторинний,

внутрішній та зовнішній, формальний та неформальний, який водночас є базовим елементом побудови сегментаційної моделі ринку праці України. Таким чином, закономірністю функціонування українського ринку праці є трійста модель сегментації, де розподілені сегменти, мають специфічні особливості в суттєвих моментах ринкової організації праці.

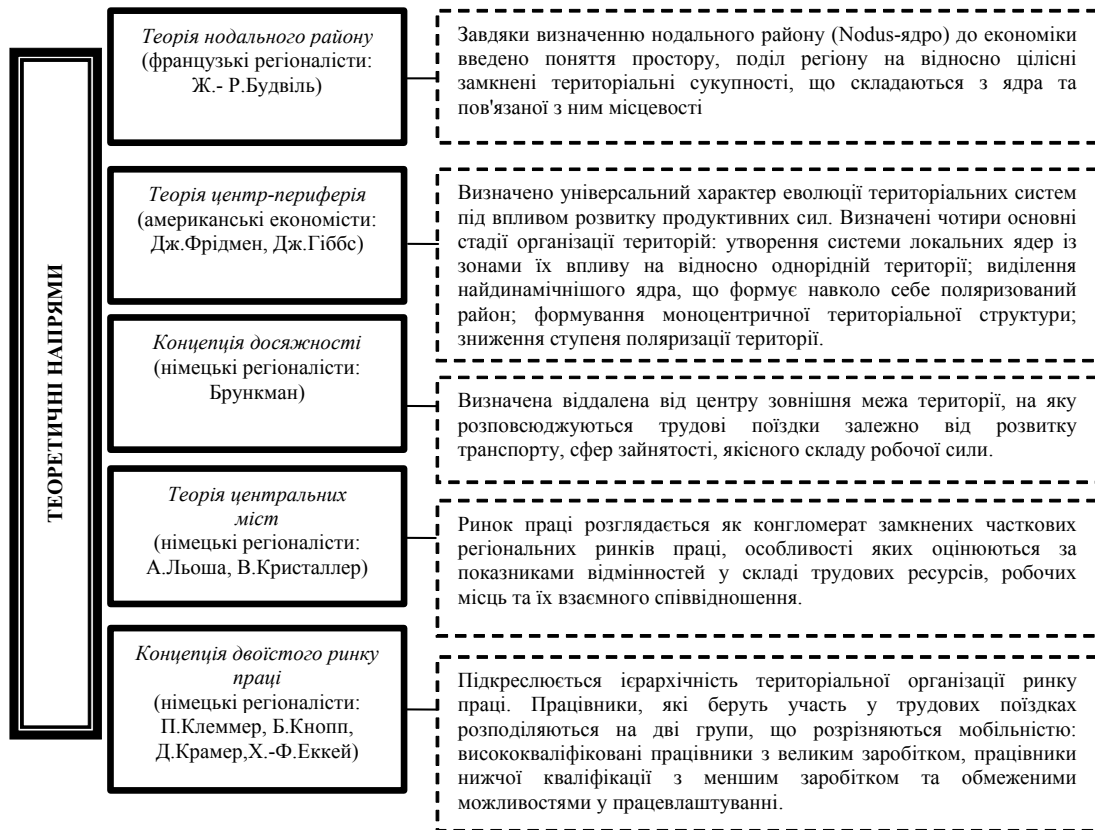

Рис. 2. Теоретичні погляди на сегментування національного ринку праці

Так, перший сектор утворюють зайняті в офіційній (формальній) економіці, які об'єднуються в чотири сегменти:

- Підприємці, менеджери, представники дефіцитних професій, пов'язаних з обслуговуванням ринку: дилери, брокери, ріелтери, аудиторів, працівники банків, страхових та кредитних установ.

- Висококваліфіковані спеціалісти з професій, які користуються попитом у сучасному виробництві. Працівники підприємств що не потерпають від спаду виробництва і здійснюють його техніко-організаційну реконструкцію (різних форм власності). Представники невиробничої сфери з високим попитом на послуги праці (юристи, консультанти, репетитори, викладачі приватних закладів).

- Представники професій різної кваліфікації, різного освітнього рівня, які внаслідок економічної, організаційної, структурної перебудови виявились надлишковими. Весь контингент прихованого безробіття на збиткових державних підприємствах. Представники держсектора сфери послуг, що не мають достатнього фінансування.

- Працівники, які через різні обставини не можуть знайти постійне місце роботи. Маргінальні групи населення: звільнені військовослужбовці, випускники шкіл, технікумів, жінки, що перебували вдома по догляду за дитиною, пенсіонери, особи з фізичними і розумовими вадами, безробітні.

Другий сектор – зайняті одночасно в офіційній та неофіційній (на засадах вторинної зайнятості) економіці складається з двох категорій:

- Працівники, які через неможливість існування на догоду тільки від офіційної зайнятості але не відмовляючись від неї, підробляють у неформальній сфері.

- Працівники, які використовують свої посади в офіційній економіці для одержання нелегальних доходів та привілеїв.

Третій сектор – зайняті в неофіційній економіці утворюють сегмент зайнятих доходним нелегальним бізнесом переважно кримінального характеру та сегмент представників різних видів самозайнятості населення: від вирощування продукції на продаж до валютних махінацій і «човникового» бізнесу тощо.

Слід зауважити, що стрімкий розвиток ринкової економіки у XXI ст. призвів до поглиблення диференціації ринку праці. Різноманіття відбувається по горизонталі за рахунок появи нових ознак

диференціації і по вертикалі внаслідок поглиблення відмінностей у межах кожної специфічної групи. Разом із тим чинники диференціації діють комплексно, викликаючи, по-перше, схожі видозміни в межах різних груп ринку праці, по-друге, появу нових якостей учасників ринку праці, які не можна пояснити на основі дії будь-якого окремого чинника. Сукупність специфічних особливостей соціального становища та економічної поведінки певних категорій ринку праці виокремлює їх в окремі сегменти. Цей процес лежить в основі сегментації ринку праці, властивому для економіки України, яка здійснює перехід до багатоваріантних форм використання праці.

У контексті перспектив переходу України до інноваційної моделі розвитку обумовив цілу низку досліджень М. Семикіної про необхідність виокремлення інноваційного потенціалу суспільства, який охоплює його сукупну здатність до ефективної інноваційної діяльності [5, с. 16].

З позицій урахування творчої компоненти ми пропонуємо за доцільне виділити ще один сегмент моделі українського ринку праці, основними підсистемами якого будуть такі:

- Інноваційний сегмент – сектор працездатного населення, трудова діяльність якого являє собою особливого роду специфічну працю по створенню й поширенню нововведень, в основі якої лежать продуктивні творчі фактори діяльності людини. Професійні знання, кваліфікація, творчий потенціал представників цього сектору роблять їх власниками трудодефіцитних ресурсів на ринку праці враховуючи те, що в умовах інноваційних змін розвиток творчих здібностей, інтелекту і освіченості є найбільш цінним капіталом тощо.

- Традиційний сегмент – сектор працездатного населення, трудова діяльність якого являє собою монотонну, не різноманітну, без особливої можливості ініціативності, самостійності займатися цікавою творчою працею. До базових факторів мотивації для представників цього сектору є праця інструментальною цінністю, а саме джерело коштів для існування.

Отже, справедливо можна вважати, що інноваційний сегмент зайнятого населення є одночасно виробником та споживачем матеріальних благ, чим забезпечує загальний баланс пропозиції попиту та формує базу розширеного суспільного відтворення.

Висновки

Розглянуті в дослідженні критеріальні підходи сегментованого ринку праці дозволили розподілити класифікаційні ознаки на два типи. До першого з них належать ознаки соціально-економічної поведінки представників кожної класифікаційної групи, а саме: особливості форми і умов зайнятості, організації та координації праці, утворення і розподілу доходів, ступінь захищеності та адаптованість на ринку праці тощо. Ознаки другого типу (професійно-кваліфікаційні, галузеві, регіональні) необхідні для опису сегментів як суб'єктів ринку праці, проте не можуть використовуватись як критерії сегментації, оскільки не встановлюють соціально-економічних розбіжностей в ринковому середовищі.

Внаслідок цих розбіжностей певні соціально-економічні групи населення, віднесені до одного сектору, можуть утворювати різні сегменти ринку праці. За таких умов виникла об'єктивна необхідність у доопрацюванні складових національної моделі сегментованого ринку праці. Вплив високотехнологічних інноваційних зрушень на неоднорідність розвитку економіки обумовили виникнення інноваційного та традиційного сегментів ринку праці.

Проведений аналіз еволюції становлення та розвитку наукової думки сегментації не вичерпує можливостей подальшого дослідження ринку праці як сегментованого цілого. В наступних роботах доцільно зосередити увагу на закономірностях розвитку сегментованого ринку праці в умовах інноваційних змін, своєчасному врахуванні їх в розробці та реалізації соціально-економічної політики.

Література

1. Долішній М. Проблеми ринку праці: потенціал науки в регіональних інтересах управління / М. Долішній, І. Садова, Л. Семів // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 76–82.
2. Дробиш Л. В. Регулювання ринку праці на регіональному рівні / Л.В.Дробиш // Розширення ринку праці в центральному економічному регіоні України : матеріали Республік. наук.-практ. конф., (Кіровоград, 11-12 листопада 2002 р.). – Кіровоград : КДТУ, 2002. – С. 36–39.
3. Петрова І. Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання : [монографія] / Петрова І. Л. – К. : Ін-т економіки, управління та господарського права, 1997. – 298 с.
4. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком : [навч. посіб.] / Стеченко Д. М. – К. : Вища шк., 2000. – 233 с.
5. Трудовий потенціал Кіровоградської області: стан та перспективи розвитку : [колективна монографія / за ред. М.В. Семикіної]. – Кіровоград : ВАТ «Кіровоградське видавництво», 2008. – 304 с.
6. Шаленко М. Концепція територіальної сегментації ринку праці України та її практичне використання / М. Шаленко // Економіка України. – 1994. – № 7. – С. 31–38.

Надійшла 05.04.2011